

Меленко О. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри юридичної психології
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

**ПСИХОЛОГО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІСТУ
ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ
(ПРОФЕСІОГРАМА ПРАВНИКА)**

**PSYCHOLOGICAL AND LEGAL CHARACTERISTICS OF CONTENT
OF LEGAL ACTIVITY OVER THE PRIZE OF PERSONAL QUALITY
(PROFESSIONALITY OF THE HUMAN RIGHTS)**

Недостатній розвиток особистих та професійних якостей особистості юриста перешкоджає нормальному здійсненню ним своїх функціональних обов'язків, породжує помилки в його діяльності, зумовлює процеси професійної дезадаптації, демотивації і професійної деформації. Саме у цьому контексті великого значення набуває професійно-психологічна підготовка майбутнього фахівця юридичного профілю. Від професіоналізму фахівця залежить, накільки якісно і результативно буде професійна юридична діяльність.

Ключові слова: професіограма, юридична діяльність, професіоналізм, психологічна культура, професійні заняття, професійні вміння.

Недостаточное развитие личных и профессиональных качеств личности юриста препятствует нормальному осуществлению им своих функциональных обязанностей, порождает ошибки в его деятельности, предопределяет процессы профессиональной дезадаптации, демотивации и профессиональной деформации. Именно в этом контексте большое значение приобретает профессионально-психологическая подготовка будущего специалиста юридического профиля. От профессионализма специалиста зависит, насколько качественной и результативной будет профессиональная юридическая деятельность.

Ключевые слова: професиограмма, юридическая деятельность, профессионализм, психологическая культура, профессиональные знания, профессиональные умения.

Insufficient development of personal and professional qualities of a lawyer's person prevents him from performing his functional duties normally, generates mistakes in his activities, determines the processes of professional maladaptation, demotivation and professional deformation. It is in this context that the professional psychological training of a future legal specialist acquires great importance. So specialist is a professional, so professional and qualified will be effective.

Key words: profesiogram, legal activity, professionalism, psychological culture, professional skills.

Постановка проблеми. Закономірності психіки індивіда багато в чому визначають не тільки його здатність брати участь у суспільній праці, виконуючи при цьому найрізноманітніші функції залежно від посадових або особистих цілей, але і можливості здійснювати свою роботу відповідно до обраної професії. Отже, знання і розуміння вимог професії дозволяють людині правильно зорієнтуватися у виборі професії, уникнути помилок, які з роками усунили чи виправили все складніше. Чим раніше людина усвідомить суть професії, ознайомиться і зрозуміє вимоги, які ставляться до фахівців цієї сфери, тим правильнішим буде її вибір. Вирішуючи проблему вибору майбутньої професії, людина повинна чітко уявити власні можливості, те, що потребує і що дасть професія.

Мета статті – дослідити закономірності психічної діяльності людини у зв'язку з її професійною принадлежністю (через необхідність або за покликанням), з'ясувати її особливості, які сприяють, з одного боку, пізнанню організаційних основ виконуваних індивідом професійних функцій, а з іншої – вдосконаленню організації цієї діяльності.

Стан дослідження. Сучасні дослідження професійної діяльності правника через призму особистісних характеристик здійснюювали вітчизняні та зарубіжні вчені-правники і вчені-психологи. Серед авторів

праць, присвячених проблемам реалізації професійних та особистих якостей правника під час здійснення юридичної діяльності, варто назвати В. Аверіна, А. Асмолова, В. Бедь, Л. Казміренко, О. Кобець, О. Кудерміну, А. Леонтєва, О. Масняєва, В. Медведєва, В. Погрібну.

Виклад основних положень. Юридична праця надзвичайно складна, її притаманні риси, що відрізняють її від більшості інших професій, функції якої виконують спеціально підготовлені працівники, які можуть і вміють використовувати надбання науково-технічного прогресу, наукові розробки суміжних з юриспруденцією наук [1, с. 212].

Слід відмітити, що професійна діяльність фахівця юридичного профілю висуває щодо нього безліч вимог, серед яких, на нашу думку, одна з найважливіших – володіння розвиненими професійно значущими якостями особистості юриста.

До них можна віднести:

- професійно-психологічну орієнтованість особистості юриста; психологічну стійкість;
- розвинені вольові якості: уміння володіти собою в складних ситуаціях, сміливість, мужність, розумна схильність до ризику;
- добре розвинуті комунікативні якості: уміння швидко встановлювати контакт із різними категоріями людей, встановлювати і підтримувати довірливі взаємини;

- здатність впливати на людей під час вирішення різних завдань;
- рольові уміння, здатність до перевтілення;
- розвинуті професійно значущі пізнавальні якості: професійна спостережливість і уважність, професійно розвинута пам'ять, творча уява;
- професійно розвинуте мислення, схильність до напруженої розумової роботи, розвинута інтуїція; швидкість реакції, уміння орієнтуватися в складній обстановці.

Формування і розвиток цих якостей у юриста – тривалий та доволі напружений процес. Водночас це необхідна умова професійного становлення фахівця юридичної сфери. Оскільки недостатній розвиток цих якостей особистості юриста перешкоджає нормальному здійсненню ним своїх функціональних обов'язків, породжує помилки в його діяльності, зумовлює процеси професійної дезадаптації, демотивації і професійної деформації. Саме у цьому контексті великого значення набуває професійно-психологічна підготовка майбутнього фахівця юридичного профілю. Настільки фахівець професіонал, наскільки якісна і результативна буде професійна юридична діяльність.

У науці існують різноманітні підходи до визначення професіоналізму діяльності. Це поняття, наприклад, прийнято розглядати як професійну придатність, а саме: сукупність психічних і психофізіологічних особливостей людини, необхідних та достатніх для досягнення певної ефективності в тій чи іншій професії.

Професіоналізм діяльності також розглядають як майстерність – висока якість виконаної роботи із мінімально витраченим часом [2, с. 281]. На нашу думку, це визначення необхідно доповнити такими елементами, як чіткість та структурованість виконаної роботи або наданих послуг.

Професіоналізм юридичної діяльності складається із сукупності загальнотеоретичних, спеціально-юридичних і психологічних знань, умінь і навичок для ефективного її здійснення. Професіоналізм юриста характеризується певним рівнем психологічної готовності здійснювати юридичну працю. Тобто, з одного боку, професіоналізм – це інтегральна якість, властивість особистості, що формується в діяльності й спілкуванні, а з іншого – це процес і результат діяльності та спілкування [3, с. 217].

Аналіз праць у галузі психології та права дає підстави сформувати основи професіоналізму, які повинні передбачати наявність у особистості здатності до самооцінки, самоаналізу, саморозвитку, самоорганізації, самоконтролю, самомотивації.

Заслуговує уваги підхід видатного вченого В.В. Бедя щодо виокремлення компонентів професіоналізму юридичної діяльності працівника правоохоронних органів (на нашу думку, така структура професіоналізму притаманна й правникам інших напрямків юридичної діяльності – *O.M.*):

1) фахова підготовленість (готовність кваліфіковано здійснювати юридичну працю, володіння технологією стимулування себе для досягнення

вершин професійної юридичної діяльності, вміння враховувати правові чинники зовнішнього середовища – *O.M.*);

2) соціально-психологічна підготовленість та зрілість (комунікативна компетентність у спілкуванні зі співробітниками і представниками різних соціальних груп – *O.M.*);

3) особистісна придатність до юридичної діяльності (широта і глибина знань, умінь і навичок, спеціальних здібностей, що підвищують ступінь готовності здійснювати юридичну діяльність, самовиховання, самоосвіта й освіта як умови досягнення вершин професіоналізму – *O.M.*);

4) психологічна і професійна зрілість юриста (сформованість професійних знань, умінь і навичок, ціннісне ставлення до виконання завдань, спрямованих на досягнення загальної цілі, наявність спеціальних здібностей тощо – *O.M.*) [4, с. 127].

Професійна діяльність юриста характеризується вираженим пізнавальним характером, що вимагає не тільки різноманітного вирішення розумових завдань і труднощів, але й організації практичного їхнього здійснення. При цьому діяльність суть інтелектуальна, що має на меті побудову різних версій, складання проектів, планів, здійснення переговорної діяльності, поєднується з практичною організацією роботи, що реалізує уявні схеми і рішення.

З огляду на складність, багатоплановість, розмаїтість завдань, розв'язуваних юристом, мінливість, наявність елементів раптовості, можна віднести пізнавальну діяльність юриста до розряду творчих, а основною формою забезпечення пізнання виокремити творче мислення. Під час пізнавальної діяльності юристом керує мотив пізнання, ставиться ціль теоретичного осягнення юридичної діяльності для подальшої реалізації їх на практиці.

У вирішенні завдань юридичної діяльності найбільш активну участь беруть такі інтелектуальні процеси, як мислення і мова, пам'ять, сприйняття, увага. Зазначені інтелектуальні (пізнавальні) процеси становлять комплекс професійно важливих властивостей особистості юриста і повинні виступати провідними критеріями професійного відбору, оцінки продуктивності професійної діяльності, оцінки перспектив професійного росту фахівця.

У науковій літературі надають великого значення і професійній пам'яті юриста, оскільки у своїй довгостроковій формі пам'ять здатна зберігати великі обсяги професійних юридичних знань, а також точно використовувати ці знання в оперативній (коротко-часній) пам'яті [5, с. 33].

Щодо конструктивної діяльності, то саме розумова діяльність фахівця спрямована на планування етапів пізнавальної діяльності, у ній діється відповідь на питання, у якій послідовності шукатимемо невідоме [6, с. 32].

Юридичній діяльності, яка відрізняється від інших видів діяльності, притаманна чітка регламентованість правовими нормами (законодавчими актами, нормативними документами – *O.M.*). Ця особливість відрізняє роботу юристів від числен-

них галузей людської практики, де виконання робіт визначається загальними планами або інструкціями і створює велику можливість для вільного здійснення особистих уявлень про найбільш ефективну організацію праці.

Правова регламентація підкорює діяльність юриста порядку, чітко встановленому нормами закону. Невиконання або неналежне виконання юристом своїх службових обов'язків завжди є порушенням того або іншого закону. Це спричиняє підвищенню відповідальність фахівця за свої рішення у професійній діяльності [7, с. 102].

Організаторська діяльність допомагає юристу забезпечувати оптимальні умови для здійснення всіх видів професійної діяльності. Вона складається з передачі, обміну інформацією і організації діяльності осіб, які виконують вказівки юриста [8, с. 108].

Діяльність юриста відрізняється широкою комунікативністю, що полягає в бесідах з метою отримання важливої інформації, необхідної для ухвалення рішення; директивна взаємодія, пов'язана з постановкою завдань, доручень, стимулуванням активності та ініціативи від окремих осіб; переговори з різними категоріями людей; колективне (групове) мислення як форма пошуку найкращого рішення в складній ситуації; спостереження за мовою і діями співрозмовників тощо. Тобто цей процес можна назвати установлення психологічного контакту, інакше іменованого емоційним контактом, що є важливою умовою будь-якого спілкування, тим паче такого, метою якого є отримання інформації, необхідної для прийняття рішень у конкретних ситуаціях. Тобто під час організаторської діяльності юристом керує мотив здобуття інформації, ставиться ціль виділення головної інформації, яка необхідна для розв'язання ситуації. Комуникативна діяльність визначає рівень професіоналізму юриста.

Для осіб юридичної сфери важливого значення набуває їх психологічна культура, що передбачає розвиток високих особистісних душевних якостей. Психологічна культура юриста становить органічну єдність психологічної освіченості (знань, навичок, прийомів автотренінгу, саморегуляції тощо – *O.M.*), волі, відповідних професійно-психологічних якостей, які ефективно впливають на врегулювання правових ситуацій [9, с. 36].

Психологія професіоналізму діяльності юриста повинна передбачати ціннісне ставлення індивіда до юридичної праці, мотиваційну готовність здійснювати цей вид діяльності в конкретному середовищі та за конкретних умов.

Для успішного вирішення цього завдання, , необхідно всебічно досліджувати специфіку професійної діяльності юриста, дати її точний, науково обґрунтований опис, тобто, по суті, створити її професіограму. Необхідно визначити вимоги, які пред'являє ця діяльність до психіки, юриста, до його психофізіологічних якостей, які повинні скласти зміст психограми юриста звіднайди чіткими критеріїв його професійної придатності або непридатності до роботи [3, с. 212].

Також не менш важливим компонентом, що характеризує специфіку кожної професійної діяльності і який детермінований відповідною мотивацією, є цілеспрямованість особистості.

У структуру професійної спрямованості юриста входять, насамперед, такі загальні цілі, як прагнення до встановлення справедливості, захист прав та інтересів громадян і держави [9, с. 98]. Реалізація мотивації і досягнення цілей здійснюється юристом у формі вирішення конкретних завдань права. Вирішення таких завдань відбувається шляхом визначеніх психологічних операцій, що здійснюються і у формі внутрішніх, розумових (інтеріоризованих), і у формі зовнішніх, моторно-мовних (екстеріоризованих) дій.

Професійна діяльність юристів є різновидом державної служби ізвластивими цій діяльності специфічними особливостями. Їх знання необхідне не тільки для розробки професіограми юриста, але можуть бути корисними і для тих, хто прагне здобути юридичну освіту, оволодіти професією юриста, використати свої здібності на терені правоохоронної діяльності, тому треба бути готовим до подолання тих труднощів, які він неминуче зустріне у своїй роботі.

Отже, важливою психологічною особливістю діяльності юристів є наявність владних повноважень. В інтересах справи юристам надане право за необхідності втрутатися в особисте життя людей, з'ясовувати обставини, обмежувати волю окремих громадян і навіть позбавляти їх. Саме тому психологічний стан юриста визначається, насамперед, високим ступенем відповідальності, а застосування своїх повноважень припускає вирішення низки розумових завдань, що дозволяють визначити необхідність і розумність дій, їхню законну основу. Часто це пов'язано з необхідністю зупинитися на одному з варіантів і тому характеризується особливою напруженістю.

Отже, уміння розумно, з дотриманням законів користуватися наданою владою – одна з найважливіших професійних вимог до юристів. Значною мірою правомірність і доцільність використання влади залежить від особистісних якостей фахівця.

У науковій літературі виділяють іще один елемент професіоналізму юриста – здатність до розв'язування складних практичних завдань.

Із психологічного погляду складність розв'язання практичних завдань юристом полягає в тому, щоб почуття відповідальності не придушувало його активність, не спонукувало до надмірної обережності і не сковувало його мислення [3, с. 102]. Юрист не може, зосередившись на вирішенні одного питання, випустити з-під контролю інше. До того ж кожне питання потрібно вирішувати з урахуванням численних взаємозалежних проблем. Інакше можливе хибне вирішення проблеми, що завдає шкоди і державі, і конкретним людям, і престижу професії юриста.

Отже, ефективність діяльності фахівця юридичного профілю складається з продуктивності, що виражається в кількісних і якісних результатах

діяльності; швидкості, що відображає чіткість і організованість дій; темпу діяльності, що визначає співвідношення «енергійних» підйомів та спадів у діяльності юриста упродовж фіксованого часу; повноти, яка залежить від обсягу реалізованих дій і збереження стійкої результативності діяльності.

До професійних якостей належить комплекс осо-бистісних властивостей, професійних знань, умінь і навичок, що забезпечують успіх у досягненні цілей, реалізації завдань і окремих етапів професійної діяльності юриста.

Для правника в процесі юридичної діяльності відіграє важливу роль і психологічна культура, яка сприяє виробленню психічної адаптації юриста до різноманітних ситуацій. Правник повинен бути готовий до будь-яких умов праці і при цьому з гідністю їх виконувати. Наразі йдеться не про будь-яку, а саме про своєчасну адаптацію з проявами швидкого реагування, приведення себе у стан професійної готовності.

Психологічна культура передбачає також уміння юриста виробляти необхідну адаптацію у громадян [7, с. 12].

Звичайно, не викликає сумніву те, що висока психологічна культура формує справжній професійно-правовий характер юриста. Професійний досвід дає можливість акумулювати знання і правильно, виважено, обґрунтовано їх застосувати. Важливим є вміння керувати емоціями, не піддаватися паніці, адже вирішення юридичної справи в окремих випадках потребує оперативності і злагодженості дій. Саме правовий характер спрямовується на пошук істини,

оперативність професійних дій, логіку обґрунтування різних аспектів правового явища. Тобто психологічна культура впливає на юриста так, як вимагає правова ситуація чи суспільство загалом.

Висновки. Отже, успіху зазнають ті фахівці, які володіють професійною компетентністю, широкими правовими знаннями, високим інтелектом. До спеціальних властивостей професійної компетентності юриста можна віднести такі якості: стійкий мотивований інтерес до професії, здібність до навчання, постійної самоосвіти, сприйняття і переробки інформації, прагнення до досягнення успіху на професійному терені та, звичайно, самомотивації. При цьому дуже важлива адекватна самооцінка, тобто знання своїх можливостей, оскільки це базується на суверному виконанні й дотриманні закону.

Отже, основними особливостями професійної діяльності юриста є: правова регламентація (нормативність) професійної поведінки, схвалюваних рішень юристом, владний, обов'язковий характер професійних повноважень окремих посадових осіб, екстремальний характер діяльності багатьох юристів, особливо тих, хто працює в органах суду, прокуратури, і т.п., нестандартний, творчий характер праці юриста, процесуальна самостійність, персональна (для багатьох – підвищена) відповідальність юристів. Психологічна готовність до юридичної праці, вміння запобігти професійному вигоранню, стійкий емоційний стан, логічність та критичність мислення, внутрішня організація та відповідальність сприятимуть правильному вибору і чіткому здійсненню юридичної діяльності в майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кудерміна О.І. Психологія особи як суб'єкта правоохоронної діяльності : [моногр.] / О.І. Кудерміна. – Чернівці : Наші книги, 2013. – 415 с.
2. Кобець О.В. Професіографічний аналіз діяльності суб'єктів правозастосованої діяльності / О.В. Кобець // Проблеми освіти : наук.-медод. зб. – К. : Наук.-метод. центр вищої освіти. – 2004. – Вип. 38. – С. 280–286.
3. Юридична психологія : підручник / Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та ін. ; заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моісеєва. – Вид. 2-е, доопр. та доп. – К. : КНТ, 2008. – 352 с.
4. Юридична психологія : навчальний посібник / В.В. Бедь // Нац. академія внутрішніх справ України. – К. : Каравела; Львів : Новий Світ. – 2000, 2002. –375 с.
5. Медведев В.С. Проблеми професійної деформації співробітників ор-ганів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти) / В.С. Медведев. – К. : НАВС України 1996. – 192 с.
6. Юридична психологія: практикум / за заг. ред. Л.І. Казміренко. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. – 190 с.
7. Погрібна В.Л. Соціологія професіоналізму : монографія / В.Л. Погрібна. – К. : Алерта : КНТ: ЦУЛ, 2008. – 336 с.
8. Савчин М.В. Загальна психологія: навчальний посібник / М.В.Савчин. – К. : «Академвидав», 2012. – 464 с.
9. Енікеев М.И. Юридическая психология. С основами общей и социальной психологии / М.И. Енікеев. – М. : «Норма», 2005. – С. 28.